

A black and white portrait of a man with a mustache, wearing a dark suit, white shirt, and patterned tie. He is looking directly at the camera with a serious expression. The background is a plain, light-colored wall.

Ivan Kučma

HURBAN III.

**Medzi Stalinom
a Rooseveltom**

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Hurban III.
Medzi Stalinom
a
Rooseveltom

© Text Ivan Kučma, 2019
Cover design © Ľubica Končeková, 2019
Slovak edition © Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov,
spol. s r. o., Bratislava, 2019
e-mail: vsss@stonline.sk
<http://www.vsss.sk>

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV,
spol. s r. o.

Ivan Kučma: Hurban III.

Medzi Stalinom a Rooseveltom

Predslov, poznámky, register Ivan Kučma

Zodpovedná redaktorka Zuzana Hudová

Návrh obálky a grafická úprava Ľubica Končeková

Fotografie Archív Slovenskej národnej knižnice, Martin,

Slovenský národný archív, Bratislava, Archív OSN, New York

Vytlačila Tlačiareň Krupa, s. r. o., Martin

Prvé vydanie

Vytlačené na Slovensku

ISBN 978-80-8202-107-6

Ivan Kučma

Hurban III.

Medzi Stalinom

a

Rooseveltom

Venujem svetovo najznámejšiemu Martinčanovi

Táto kniha vyšla bez finančnej podpory mesta Martin

History, after all, is a true poetry.
Carlyle

Predslov autora

Uprostred krotkého a zakríknutého národného stredú Slovákú vyrástol muž, ktorý ako prvý z Martinčanú trúfalo prerazil hranice Slovenska všetkými zámorskými smermi. V tomto do seba zapuzdrenom softcentre vyrastal čajsi distingvovane, bez upozorňovania na seba, takže celé desaťročia ho nik netisol do národnej elity, jeho sebaprezentácie jednoducho nebolo. Na rozdiel od hŕstky už značne panoptikálnych, a predsa uctievaných miestnych klasikú, zhusta ohraničených iba intravilánom svojej domovskej veľobce.

S ním teda stojí už nie iba Martin 20. storočia, ale celé Slovensko pred dejinami nenápadne inak: ním sa bytostne zvrátil osobnostný kontext, ba rovno personálna typológia Martina, doteraz dedične zaťažovaná prevažne figúrkami baťkú a iných návštevníkú medokýšov. Čo je však najsviežejšie, Vladimírom L. Hurbanom sa zmenil nielen genóm a genotypy, ale aj paradigma československej, no ešte viac slovenskej politiky vôbec.

Najmladším Hurbanom sa totiž začalo to, čo dosiaľ starovereský Martin ako kultúrny okruh dodnes plný stereotypú nerád vidí: presahovanie...

Aj keď takmer vždy turgenevovským étosom a pátosom – prsto

otcovia a deti. Hurban sa nikdy nestal Jevgenijom Vasilievičom Bazarovom, zjavne však bol najvyhrotenejším výrazom bazarovovského antagonizmu. Ibaže s Vladimírom L. Hurbanom aj s jeho ešte povrchnou hlasistickou výbavou realizmu a konkretizmu sa nevyhnutne zmenil aj celý naratív klasického Martina, doteraz sladkobôľne interpretovaný akousi náhradnou realitou, únavne (t. j. najmä literárnohistoricky) plný vlasteneckých kecov. Svojou dodnes presadzovanou koncepciou dejín totiž duchamorne smeruje nanajvýš k slovenským národným Tussaudovcom, pretože mu ide len o martinské simulakrum ako (vyprázdnené) večné návraty sřaby podľa Nietzscheho.

A čo tu vlastne znamená to bájne slovo *simulakrum*? „Pravdaže, veršíky. Nad každým je sklonený objaviteľ a príslušní odborní vykladači. Veršíky a zasa veršíky: mapa ich výskytu je takmer dokonalá, zveličovanie ich významu v národných dejinách všeobecné.“¹ Politika je však na rozdiel od veršíkov, tekvičiek a pochôdzkových divadiel plná rozdávaní úderov a ich prijímania.

Konštatujme rovno: najmä mladý, ale aj zrelý Vladimír L. Hurban bol často až nemartinský, lebo vedel, že len tak môže prekonať Martin v sebe a s ním hádam aj oidipovský komplex s obrazom svojho jupiterského otca. Vďakabohu, nikdy sa ho úplne nezavil, lebo pochopil, že na Slovensku vždy zrastie v najsilnejšej dialektike tradícia a moderna...

Kým starý a starší Hurban sa týčia ako vskutku národné metafo-ry, monumentálne menhiry na ceste Slovákov dejinami, mladý Hurban patril k široko rozpaženým medzigeneračným osobnostiam, ktoré na predmoderné Slovensko vnášali eklektické až synkretické vplyvy plné prienikov a prekvenutí. Ba vedel byť veľmi multidisciplinárny až interdisciplinárny, či priam transodborový, čo sa na Slovensku dovtedy nepraktizovalo. Kým v Martine jeho mladosti sa matne blyššali archety-pty slovenskosti, on sám sprvu hlavne literárne predostieral prvozna-ky moderného Slovenska.

Až dnes so zdvihnutým obočím badáme, že Vladimír L. Hurban pre Slovákov a Slovensko moderne manažoval tajné epochálne roz-

¹ MINÁČ, V.: Zbrané spory Jozefa Miloslava Hurbana. Bratislava: Tatran, 1974, s. 91.

hrania, na ktoré sa vtedy v silne teritoriálnom Martine-centre ešte ťažko navykalo, boli to totiž rozhrania civilizačné. Veď vtedajšia slovenská elita bola plná najmä „národných mravcov“ (a bol to nielen Andrej Halaša, ale skoro zástupy buditeľov i neprebudovaných, občas priam Ondrášov Machuľov). To však vyšlo najavo až pri vrcholoch celosvetovo účinnej diplomacie V. L. Hurbana. (Veď len povážme: vtedajšie Slovensko a celosvetovosť?)

Ibaže takéto rozhrania „v intelektuálne nevelmi vyspelom martinskom prostredí“², v ktorom sa i dnes pestuje nostalgia „slovenskej dediny s malými dvojbločnými chalupami“³, sa dodnes neodpúšťajú. A tak Vladimír L. Hurban zostal ležať v slepej škrvne našich moderných dejín. (Celkom v duchu rôznych martinských učencov s DrSc., ktorým je vrcholom vedeckej akribie po baníckom období ich tvorby jedine hra na karentovaný ozembuch, čím pretvárajú martinské dejiny po zániku centra na akúsi kunderovskú oslavu bezvýznamnosti.)

Aj Hurbanov osobnostný vývoj je v slovenských pomeroch exemplárny až jedinečný, medzi slovenskými postavami neporovnateľný: ako každý človek aj on v súkromnej ontogenéze *via* národ nanovo jasne odžíval celú svoju vekovitú fylogézu, jeho individualita prijímala a sceľovala všetky dary osobnosti od zástupu svojich vzácných predkov. Takto rozšírená biografía mladého Vladimíra Hurbana predstavuje pred zraky kultúry ako exemplárny román pásmo, sprvu v znamení prostého martinského René mládenca potom sa meniac na vžitú anglosaskú *sentimental journey*, až napokon precituje zakrivenie časopriestoru a zostáva už výlučne v znamení diaľok a ciest, veternej ružice, sextantov a astrolábov.

Z logiky vecí preto vyplýva, že Hurbanov životopis nevyhnutne musí byť otvorený epický útvar s pruhovou kompozíciou, v ktorom sa striedajú časopriestorové roviny, jedinečná autorská reč aj unikátne konanie postáv, osudy hrdinu sú prevrstvené vedľajšími epizódami

² GÁFRIK, M.: Na pomedzí Moderny. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2001, s. 120.

³ HORÁKOVÁ-GAŠPARÍKOVÁ, A.: Martin. In: Janko Jesenský v kritike a spomienkach. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955, s. 13. Autorka prezala citát z pamfletu antislováka Bélu Grünwalda *A Felvidék* z roku 1878.

a návratnými motívmi. Ako napokon v nezameniteľných životopisoch všetkých proaktívnych aj reaktívnych Hurbanovcov...

V tomto aspekte sa noblesný život a dielo Vladimíra L. Hurbana, politika s dušou klaviristu a básnika s dušou diplomata, dá skvelo konceptualizovať, ba preklopiť do prítomného času.

Takto konal doma i v blízkom zahraničí, aj po vypuknutí prvej svetovej vojny, aj po rozvale načisto protislovenskej podunajskej monarchie, aj po vzniku nového, slobodnejšieho štátu. Tomu bol ako jeden z prvých Slovákov – diplomatov spoľahlivým služobníkom vo vlasti i v zahraničí, pôsobiac v jeho záujme bezmála na všetkých kontinentoch. Stále však zavádzal do slovenských pomerov minimálne stredoEurópsky diskurz a nonšalantne ho udržiaval, v jeho počinoch sa premiéruje naskrze neslovenské preplietanie histórie a geopolitiky s kultúrou.

Po rozpade medzivojnového Československa vstúpil zrelý V. L. Hurban v duchu martinských intencií znovu doprostred politických napätí v slovensko-českých vzťahoch, ktoré sa preniesli najmä do emigrácie. Aj tento Martinčan prežíval nanovo svoje Zbrané spory Vladimíra Ladislava Hurbana, a opäť až podozrivo podobne ako jeho starý otec. Vysokým tónom znejúci (a často distonujúci) čechoslovakizmus sa takisto prelínal celým jeho životom ako prv životom Jozefa Miloslava Hurbana.

Okrem zdokumentovaných prípadov najmä z česko-slovenských légii a z exilovej vlády Č-SR v Londýne sa podobné antagonizmy medzi slovenskosťou a čechoslovakizmom ako vtedajšou štátnou ideológiou ČSR prejavili najostrejšie za vojny v americkom prostredí. Nepovšimnuteľné následky politického čechoslovakizmu sa premietli ešte i do jazykovej praxe v písaní názvu nášho predošlého štátu Čechov a Slovákov a jeho derivátov. (V zásade pretrvala v dvoch verziách: v období unitárnej prvej republiky sa po prijatí Ústavnej listiny ČSR 29. februára 1920 používal unitárny názov Československo, po vzniku duálnejšej druhej republiky, po prijatí autonómie Slovenskej krajiny 6. októbra 1938, sa kodifikoval duálny názov Česko-Slovensko. V exi-

le sa tieto pravidlá rozkolísali podľa politickej príslušnosti používateľov. Z toho voľne vychádzal aj redakčný úzus tejto publikácie. Pozn. autora.)

Iróniou zostáva, že reprezentantmi oboch ideových opozít na pôde česko-slovenského zastupiteľského úradu v USA boli diplomati slovenského pôvodu. V nich sa opozitá menili na kompozitá: zápas Beneš verzus Slovensko sa takto vybojúval výlučne slovenskými rukami. A nad tým všetkým stál Vladimír L. Hurban verný medzinárodným vzťahom i sám sebe.

Tak vznikali modelové situácie riešenia tenzií slovenskosti a čechoslovakizmu v procese povyšovania česko-slovenského vyslanectva v USA na veľvyslanectvo a nadväzujúceho formovania OSN na americkej pôde, čo autenticky dokumentujú nielen slovenské a české archívy, ale predovšetkým Archív Štátneho departmentu USA. Ten svojím kritickým odstupom vytvára nevyhnutný referenčný rámec našich dejín druhej svetovej vojny a závažne spresňuje mnohé akademické vydania, najmä memoárových dokumentov československej proveniencie.

Do tohto sporu veľmi produktívne zasahovala administratíva tamojšieho prezidenta Franklina D. Roosevelta, ktorá sa s Hurbanovým príspevom veľmi kuje usilovala o jeho vyváženosť, ale zároveň aj o víťazstvo v druhej svetovej vojne. V týchto najsvetovejších medzinárodnoprávných súvislostiach sa posledný príslušník politicky azda najšlovenskejšej rodiny v slovenských dejinách vradil do skladby novej orchestrácie medzinárodnej bezpečnosti, ktorá napriek tisícke výhrad dodnes nenašla alternatívu – Organizácie spojených národov, „univerzalistického pokusu o svetovú vládu“, ako to sformuloval Arthur Schlesinger, Jr., člen mozgového trustu Johna F. Kennedyho. Hoci ide o fenomén na Slovensku historicky bezpríkladný, ani v tomto nemožno Vladimíra L. Hurbana vyňať z modernej slovenskej identity.

Ešte aj dnes hodno uveriť, že tá modernisticky hranatá budova s prídychom Le Corbusiera na newyorskom Manhattane má v sebe tu a tam duchovnú tehličku od ambiciózneho mladíka z prízemného domu na martinskej Hlavnej ulici, toho šľachtického hniezda slovenskosti, serafínskej budovy s verandou, čo ju po múroch popísal svoji-

mi rozmarnými klapanciami sám starý Vajanský. Hoci ten ambiciózny mladík už spomínanú imponantnú budovu na brehu East River na vlastné oči uzrieť nestihol.

Hurbanove poznámky k Platónovi? Nie, stále len večné a pôvabné slovenské kontinuum...

Korene v centre

Životopisne najviac upozadený protagonist slovenských dejín prvej polovice 20. storočia Vladimír Ladislav Dionýz Hurban sa narodil 4. apríla 1883 vo vtedajšom Turčianskom Svätom Martine ako jediný žijúci syn markantného slovenského vlastenca Svetozára Hurbana Vajanského (1847 – 1916) a evanjelicky dobrotivej Idy, rod. Dobrovitsovej (1851 – 1920), odpustiteľne maďarizujúcej Nemky z Prešpor-ka. Mal troch menej známych súrodencov, vrátane sestry Viery, vyd. Markovičovej (1876 – 1946), funkcionárky národného ženského hnutia a manželky zvolenského župana.

Jeho rodostrom bol impozantný už v priamej línii: okrem rodičov treba spomenúť starého otca, ktorým bol Jozef Miloslav Hurban (1817 – 1888), najvojenskejší štúrovec, ideológ slovenskosti – hneď druhý po Ľudovítovi, spolupredseda Slovenskej národnej rady a veliaci dôstojník „sivého práporu“ slovenského povstania 1848 – 1849, starou matkou mu bola Anna, rod. Jurkovičová (1824 – 1905), prvá slovenská (ochotnícka) herečka a ženský ideál krásy pre (bezmála) všetkých štúrovcov, strýkom Konštantín Hurban (1858 – 1924), bankový úradník a finančník martinského centra, Bohuslav Hurban (1862 – 1889), študentský funkcionár, ďalej Vladimír Hurban (1850 – 1914), kultúr-

Tri generácie Hurbanovcov počas výstavy slovenských výšiviek v auguste 1887 v Martine: stojaci prvý sprava Svetozár Hurban Vajanský, sediaci uprostred Jozef Miloslav Hurban, sediaci prvý sprava Vladimír Ladislav Hurban

ny pracovník, bratancom bol dolnozemský dramatik Vladimír Hurban Vladimírov (1884 – 1950) i básnik Vladimír Roy (1885 – 1936) a ďalší.

Už od detstva vymedzovali jeho osobnosť historické udalosti, ktoré sa takmer delfským štýlom plne predpovedali do obdobia dospelosti. O tomto rozprával T. G. Masaryk: „Ja som sa s Martinčanmi zoznámil roku 1895 v Prahe na Národopisnej výstave. Po nej som šiel do Martina k Čajdovi, býval som uňho a on nám tiež našiel Bystričku.“⁴ Vzápätí na radu Rudolfa Krupca, prvého riaditeľa Tatrabanky, a Jura-ja Čajdu, redaktora Černokňazníka, začalo sa tradičné každoročné letovanie tohto českého učenca, sociológa a filozofa, no najmä politika i s rodinou v thomkovskej kúrii v Bystričke pri Martine. To neskôr

⁴ GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, A.: U Masarykovcov. Bratislava: Academic Electronic Press, 1995, s. 63.

postupne zblížilo T. G. Masaryka so Svetozárom H. Vajanským, ale osobitne mladého Vladimíra L. Hurbana s Janom Garrigueom Masarykom, o tri roky mladším, ako neskôr vlastenecky svedčil už oveľa odrastenejší Jan: „Viete, že som vyrástol na Slovensku, že prvé spomienky mám na Turčiansky Svätý Martin a nepoddajný, často detský rusofilizmus.“⁵

Oveľa určitejšie zasiahol Vladimír L. Hurban do rozpomienok na toto obdobie *Velkého rozhrania* až po prevrate vo svojich rukopisných glosách k T. G. Masarykovým Slovenským spomienkam.⁶ „To bolo v mojom útlom detstve, ako 7 – 8-ročný chlapec som často putoval s mojím otcom a sestrami z Martina na Bystričku. Otec vyhľadával prof. Masaryka a my jeho deti. Návštevy tie mi hlboko utkveli v pamäti. Záhrada lehotskovského domu na Bystričke bola arénou našich hier.“⁷

Jan Masaryk až v období veľmi neskorej dospelosti označil Vladimíra za svojho „najstaršieho kamaráta“!⁸ Táto intímna blízkosť prozreteľne až prognosticky zviazala obe spriatelnené a zároveň vyčnievajúce postavy budúcej československej diplomacie a zahraničnej politiky doslova nadosmrti.

Celý ďalší život Vladimíra L. Hurbana sa potom relevantne preplietal s osudmi Tomáša Garriguea Masaryka i Jana Garriguea Masaryka, niekedy dokonca v príčinnej súvislosti. Vladimír L. Hurban sa stal najbežnejším spojivom T. G. Masaryka so Slovenskom, kým Jan Masaryk sa stal najbežnejším spojivom Vladimíra L. Hurbana so svetovou politikou. Reflexiou tohto mimoriadneho vzťahu je, ako inak, korešpondencia medzi nimi dvoma, pričom Jan Masaryk tu vystupuje viac ako empaticky, vyslovene patrónsky, svojou protektorskou citlivosťou však neuráža, skôr pepicky nastoľuje postuláty humanity v spribruznenom duchu TGM.

⁵ MASARYK, J.: Volá Londýn. Praha: Práce, 1946, s. 146.

⁶ ŽITAVSKÝ, A. S. (ed.): Pamätník slovenského školstva za účinkovania prezidenta T. G. Masaryka I. Bratislava: Pamätník slovenského školstva, 1936, s. 17 – 18.

⁷ SNA, Bratislava, fond V. S. Hurbana, šk. 14, nedatované spomienky na rodinu Masarykovcov na Bystričke (pred rokom 1938).

⁸ MASARYK, J.: Pocta zaslužená. Spravodajství ČTK, Praha, zo 14. februára 1948 pri príležitosti udelenia Radu SNP I. triedy predsedom SNR V. L. Hurbanovi.

Svetozár Hurban Vajanský s rodinou (pred 1888): zľava dcéra Viera, vyd. Markovičová, Vladimír L. Hurban, Oľga, vyd. Schmidtová, manželka Ida, rod. Dobrovitsová

Neskoršie spoločenské konflikty medzi zrelými hlasistami a ešte zrelšími národníkmi sa v ich prípade začali už v selankách krajiny Arkádie Vladimírovho chlapčenského veku. „Nastala ale zrazu rezká zmena. Keď sme sa pýtali (sestry a ja), aby nás pustili na Bystričku, otec povedal, že nesmieme ta viac ísť. Bolo mnoho žiaľu a pamätám sa, neraz sme sa predsa tajne vybrali na Bystričku.“⁹ Pri pohľade z druhej strany, od Jana Masaryka: „Vajanský a Masaryk sa nepohodli. Vajanský zakázal styk s deťmi Masarykovými. Vlado nepočúvol a chodil k nám na Bystričku. Keď sa to baľko Vajanský dozvedel, bol Vlado bitý so slovenskou dôkladnosťou. Nedbal a prišiel zasa a zasa bol bitý...“¹⁰ za kamarátstvo s Masarykovcami – neskôr s masarykovcami – teda sprvu menovite za styky s ich synom Janom.

⁹ SNA, Bratislava, fond V. S. Hurbana, šk. 14, nedatované spomienky na rodinu Masarykovcov na Bystričke (pred rokom 1938).

¹⁰ MASARYK, J.: Pocta zaslužená. Spravodajství ČTK, Praha, zo 14. februára 1948 pri príležitosti udelenia Radu SNP 1. triedy predsedvi SNR V. L. Hurbanovi.

V tomto bukolickom rámci Bystričky sa rozvinul priam primordiálny motív chlapčenského vzdoru s freudovskými príznakmi odpútavania sa od autoritárskeho rodiča. Niekedy okolo roku 1895, keď Tomáš G. Masaryk začal vystupovať proti rusofilskej orientácii Vajanského, začal sa však formovať aj Vladimírov budúci celoživotný politický profil stojaci na rozlome politickej jednoty s vlastným otcom.

Kým archetypálny Vajanský stál neotrasiteľne na pozíciách národnariarskych až slavianofilských, jeho syn Vladimír – otcom príhodne nazývaný Volod'a – pôsobil zakrátko už na pragmatickejšom podloží hlasizmu, ktorý riešil aktualizovaný slovensko-český pomer po novom. Povedzme už tým, že Volod'a iba vlažne odolával bohemizačným snahám. (A nebol v Martine jediný – k hlasistom či prúdistom sa pridávali aj ďalší synovia popredných memorandistov, neskôr národnariov – Žigmund Pauliny-Tóth, syn Viliama Paulinyho-Tótha, JUDr. Viliam Dula, syn Matúša Dulu ap.)

Následkom postojov svojho otca a vďaka svojmu mladistvému veku sa však mladý Volod'a nemohol zúčastniť na poradách s Tomášom G. Masarykom v Bystričke 4. augusta 1897, čo sa pokladá za skutočný začiatok hlasistického hnutia na Slovensku. Vajanský mu zakontroval programovou úvahou *Nálady a výhl'ady* (v *Národných novinách* v tom istom roku), prvým výrazným ohlasom proti hlasistom na Slovensku. Vďaka tomuto šermu ideí na území Martina však biografica V. L. Hurbana zostáva množstvom charakteristík azda najjasnejšou Ariadninou niťou vo výskume čechoslovakizmu na Slovensku i vo svete v 20. storočí.

Najmladšiemu Hurbanovi bolo ešte z rodičovského domu známe, že už od uzákonenia spisovnej slovenčiny v roku 1843 nebol hlasizmus prvým prienikom češtva do vývoja moderného slovenského etnika. Významné zostali minimálne dva jazykové excesy, ktoré veľmi prípadne nastúpili v období zlyhania slovenských politických nervov: v máji 1846 to bola 240-stranová brožúra *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, ktorá vyšla v Prahe z podnetu a v gescii Jána Kollára, v rokoch 1876 a 1877 zasa v češtine písaný almanach *Nitra* v redakcii starého otca Vladimíra L. Hurbana – Jo-